

Karl Christian Felmy usredotočuje svoju pažnju istočnocrkvenim aspektima o biti i djelovanju trojedinoga Boga. Lothar Heiser tematizira srpsku dinastijsku kuću Nemanjića (1166.-1371.) i njezina osnivanja samostana u kontekstu ondašnjih napetosti između Crkava u usporedbi s praksom u sklopu Katoličke crkve i evangelističkih Crkava (Friedrich Heyer), kao i o ekleziologiji između Istoka i Zapada Melkitske crkve (nadbiskup Lufi Laham). Otto Mazal pokušava orisati utjecaj zapadnjačke teologije na bizantsku polemiku s islamom, Konrad Onasch predstavlja ulogu ikone kod identiteta slavenskih pravoslavnih naroda, a Albert Rauch prikazuje utjecaj Istočne crkve na liturgijsku obnovu na Zapadu. Poznata ruska duhovna spisateljica Tatjana Goričeva esejistički pokušava približiti put od usamljenosti do apofatike, a predstojnik Zbora za nauk vjere kard. Joseph Ratzinger podastro je jednu svoju božićnu propovijed, itd.

Razvidno je kako priređivači nisu slijedili razrađeni tematski koncept nego se više pokušalo uključiti po mogućnosti što veći broj autora koji su na ovaj ili onaj način bili povezani s W. Nyssenom. Tako je doduše postignuta međunarodna i stručna širina, ali na uštrb tematske sustavnosti, te bi se moglo dogoditi da ovaj publicistički zbir zbog prevelikih "imena" i preopširnosti tema doživi sudbinu sličnog projekta, koji na prvi pogled fascinira svojim opsegom, no istodobno premalo ili gotovo nikako ne biva recipiran od strane stručnih krugova.

I još jedno zaključno zapapanje: U nekoliko radova osjeća se apologetski ton u korist pravoslavne tradicije, smatramo to - posebice kod katoličkih autora - nesuvislim podilaženjem, koje premalo koristi teološkom približavanju kršćanskog Istoka i Zapada.

A "svečar" je zasigurno i jedno i drugo najmanje očekivao, odnosno nastojao, ako je moguće, izbjeći.

Frano Prcela, OP

ČOVJEČJI ŽIVOT NE MOŽE BITI STAVLJEN U PITANJE

Živan BEZIĆ, *Etika i život*, knjižnica "U pravi trenutak", br. 281, Đakovo, 1995, 320 str.

Prof. dr. Živan Bezić poznati je naš pastoralac i pisac. Uz poznate pastoralne knjige (*Pastoralni radnik*, *Pastoralni rad* i *Pastoralna služba*) napisao je i knjigu *O kršćanskom savršenstvu*, te nekoliko knjiga o odgoju. Na terenu konkretnih životnih pitanja

nastala je i knjiga *Etika i život*, upravo iz predavanja koja je održao na Medicinskom studiju u Splitu, koji je filijala Medicinskog fakulteta u Zagrebu. (Od ove akad. godine 1997./98. samostalni je Medicinski fakultet u sastavu Sveučilišta u Splitu.) Knjiga je namijenjena prvotno studentima medicine, ali ne samo njima nego i liječnicima i medicinskom osoblju. Knjiga izlazi u nizu "U pravi trenutak", što je znakovito, jer se danas otvaraju mogućnosti manipuliranja s ljudskim životom, posebno s obzirom na početak ljudskog života, s nesagledivim posljedicama za čovjeka.

Etika obuhvaća tri dijela: prvi se odnosi na fundamentalnu etiku, koja je zajednička svim ljudima, staležima i vremenima. Drugi obuhvaća bioetiku, s antropološkog vidika. Treći se bavi čisto medicinskom etikom i deontologijom. U ovoj knjizi autor obrađuje samo prvi dio, to jest opću etiku, ali s posebnim obzirom na medicinsku deontologiju. U njoj se služi racionalnom, odnosno filozofskom metodom, imajući naime pred sobom čitatelje koji mogu pripadati različitim svjetonazorima, ne samo krćanskome.

Knjiga sadrži četiri dijela: *Što je etika?*, *Temelji etike*, *Etika i život*, *Etika i praksa*.

U prvom dijelu Autor govori o pojmu etike. Zaustavlja se na etimologiji riječi, što inače uvijek rado čini, i tako zgodno uvodi u sam pojam nekog izraza. Etika dolazi od grćke riječi *ethos*, koja znači: boravište, običaj, ćud, ponašanje. Danas *etos* oznaćuje moralno ponašanje, a etika je nauka ili znanost o moralnom ponašanju. Gotovo isto znaćenje ima i rijeć *moral* i *moralka*, koja dolazi od latinske rijeći *mos*, *moris* (obićaj, ponašanje, vladanje). Makar korijenski rijeći isto znaće, uobićajilo se grćki izraz upotrebljavati u odnosu na filozofsku etiku ili moral, dok se latinski izraz, *moralka*, odnosi na teološku etiku ili moral. (str. 9-14)

U daljnjem razmišljanju autor istiće kako je etika znanost i nauka ujedno o ljudskom etićkom ponašanju. Kao znanost sustavno i metodićki istraćuje etićko ponašanje, a kao nauka primjenjuje se na konkretne slućajeve (str. 23). Autor s pravom naglaćava da je pravo mjerilo etike dobro ljudske osobe (str. 29). Materijalni je dakle njezin objekt: ćud, ponašanje ćovjeka; a formalni: uredno ponašanje (=ćudoreće). Dakle: etika je nauka o ćudoreću (str. 30).

Bit etike je temeljno u odnosu prema dobru. Autor jasno istiće ontološko usmjerenje i utemeljenje etike i naglaćava dva principa: 1. treba razlikovati dobro od zla i 2. dobro treba ćiniti, a zlo izbjegavati (str. 39). Treba razlikovati dobro u sebi (ontoloćki), vrednovanje dobra u subjektu (vrednota) i dobrotu koju saćinjavaju usvojene vrednote (to su vrline ili kreposti), zatim savršenstvo (skup svih

kreposti, koje može biti profano ili religiozno) i svetost, koja je čisto religiozna kategorija jer svoj izvor i uzor nalazi u Bogu koji je sama svetost (str. 48-50). Ove podjele i razlikovanja veoma su važni jer se time dobro razlikuje objektivno i subjektivno u etičkom redu i bolje se uočava ontološko utemeljenje etike.

U drugom dijelu autor govori o temeljima ili izvorima etike. Oni su subjektivni: razum i volja po kojima čovjek spoznaje red djelovanja i odlučuje se za djelovanje (str. 61). Uz razum i volju izvor je etike i savjest koja primjenjuje opća etička načela na osobni i konkretni život (str. 64). Savjest donosi konkretan sud o moralnosti naših čina (str. 64). Veoma su važna razmišljanja o savjesti u sebi i o njezinim djelovanjima, o potrebi odgoja savjesti, i to ispravne savjesti (65-69). Izvori etike su i objektivni: to je sama ljudska narav. Prirodni zakoni kao odraz reda u mrtvoj prirodi predmet su prirodnih znanosti, dok su naravni zakoni norme samo za ljudsku narav i vrijede samo za čovječje ponašanje, te su predmet etike (71-75). Gdje postoje zakoni, postoji i zakonodavac. Tako nas etički zakoni vode do samoga Vrhovnog Zakonodavca i Dobra (76 sl.). Ljudsko etično djelovanje ostvaruje se u suradnji između subjektivnih i objektivnih izvora etičnosti: čovjek slobodno umom otkriva, savješću prosuđuje, voljom prihvaća i djelom ostvaruje etičko dobro, naravno i nadnaravno. Zgodno je to izraženo crtežem na str. 86.

U povijesnom osvrtu na tokove etike autor polazi od prapovijesti, preko povijesnih tokova Egipta, Azije, Grka i Rimljana, Židova, Kelta, Germana, te preko srednjeg vijeka do novoga, te do moderne i postmoderne. Osvrt je dosta opširan, zanimljiv i koristan (96-104). Ističe tendencije postmoderne etike koje idu: od heteronomije k autonomiji, od apsoluta prema relativnosti, od sakralosti prema profanosti i sekularizaciji, od biti (esencije) prema pojavnosti (egzistencijalizam, fenomenologizam), od načela k pragmi i situaciji, od statike dinamici itd. Danas u Europi prevladavaju tri opće priznata pravca: humanizam, personalizam i etika vrednota. Urgentni imperativ današnjeg časa jest moralni odgoj mladeži (105-111).

U nastavku slijedi veoma važan dio koji iznosi etičke principe u medicinskoj deontologiji. Temeljno načelo etike jest: upoznati dobro, zavoljeti ga i ostvariti u svome životu (str. 116), ili kraće: činiti dobro (str. 116). To načelo se konkretnije može izraziti: u načelu općeg dobra (zajedničko i opće dobro ima prednost pred pojedinačnim dobrom), u načelu cjelovitosti (cjelina je vrjednija od pojedinih dijelova), u načelu savršenosti (pri biranju treba birati ono što je bolje), u načelu hijerarhije (tj. prirodni moralni zakoni imaju prednost pred pozitivnima, etika ima prednost nad tehnikom, nikada čovjek ne može biti ničije sredstvo (114-122).

Na žalost postoji i moralno zlo. Stoga treba razlikovati moralno dobro i zlo; nikada se ne smije činiti moralno zlo! Čovjek ima pravo na samoobranu. U tom stoji opravdanost svih antibiotika. Ako je netko prisiljen izvršiti dva čina, ali oba s lošim učinkom, onda između dva zla treba izabrati manje! Postoje čini s dva učinka: s jednim dobrim i drugim lošim; takav je tipični slučaj prekid trudnoće zbog majčina raka na maternici. Tada je dopušteno liječiti rak da se spasi život majke, a prepušta se zli učinak (pobačaj), makar se ne želi (123-127). Ova načela su veoma važna u konkretnom životu.

U trećem dijelu autor raspravlja o pitanjima koji povezuju biologiju i etiku, odnosno o bioetici.

Kao polazište svega naglašava svetost ljudskog života. Ljudski život je božanska slika i zato prava svetinja. Stoga ga treba poštivati u njegovu postanku, u njegovoj svrsi i u cijelom trajanju: od začeca do naravne smrti. Dapače, čovjek naslućuje da ljudski život nikad ne prestaje, nego preko smrti ide u besmrtnost. Začeti ljudski život već je započeo svoju vječnost (133-142).

Zatim govori o zdravlju i bolesti, naglašavajući dužnost čuvanja zdravlja u cjelovitosti ljudskog bića i izbjegavanja svega što mu može štetiti (142-146). Za liječnika i za sve medicinsko osoblje glavna je zadaća borba protiv bolesti, to jest briga za život i zdravlje bolesnika. Autor opetovano ističe kao bitni dio liječenja humani odnos prema bolesniku; osoba liječnika je najvažnije terapijsko sredstvo. Vjernik u bolesniku još gleda Krista patnika, te mu savjesno liječenje svakog pacijenta postaje vjerska i kršćanska dužnost (146-152).

Smrt je završni dio ljudskog života. Ona dolazi svakome. I smrt stoga treba prihvatiti i proživjeti na ljudski i dostojan način. Smrt je rastanak duše od tijela. Za medicinu je smrt nepovratni i definitivni prestanak svih bioloških funkcija jednoga živog bića. U etiku smrti spada da se čovjek pripravi na smrt i da je osobno prihvati kao osobni i nezaobilazni usud. Vjernik na nju gleda kao prijelaz u drugi život, prijelaz Bogu. Stoga nije dopuštena eutanazija (umjetno skraćivanje ljudskog života na bilo koji način). Ali besmisleno je također uporno produžavanje komatoznog života kada više ne postoji opravdana nada u ozdravljenje ili olakšanje. Čovječanstvo od pradavnih vremena vjeruje u život poslije smrti. Smrt dakle nije hod u ništavilo, nego u jedan novi i viši oblik života (153-163; 170; 172).

Nakon tih općih načela autor navodi i neka veoma konkretna načela s područja bioetike.

Čovjek dolazi na svijet začecem. Stoga je kontracepcija i sterilizacija (ili bilo koji drugi način sprečavanja začeca) nenaravna i nemoralna. To ne može biti nikada primaran cilj medicinskog

zahvata. Može se samo dopustiti kao posljedica čina s dvostrukim učinkom (164 sl.).

Oplodnja treba da se obavlja na prirodan način. Umjetna oplodnja mora ići u smjeru pomaganja prirodnoj oplodnji, ne mimo nje i protiv nje, i uvijek sa svrhom podržavanja života. Umjetna oplodnja iznimni je postupak i može se uzeti u obzir jedino kao medicinska pomoć bračnim drugovima koji na drugi način ne mogu dobiti dijete (165). Heterogena oplodnja je očito zlo: i zbog svoga neprirodnog načina i zbog ulaska u igru treće strane osobe, koja ne pripada bračnom krugu (donator) (166). Stoga nikakve "banke sperme", a još manje "banke embrija" nisu na liniji etičkih zahtjeva (166). Ni "posuđene majke" ne odgovaraju zahtjevima etike: tu dolazi do sukoba roditeljstva i materinstva (166). Ako ova načela primijenimo na pokuse rađanja čovjeka pomoću kloniranja, o čemu se u najnovije vrijeme govori i koji se već čine na životinjama, jasno vidimo da su nedopustivi na čovjeku. Nadalje, namjerni pobačaj je najveći zločin prema životu. Kakva li etičkog apsurd: rođena majka ubija ili traži ubojstvo vlastita čeda! I najsitniji ljudski zametak je istinsko ljudsko biće u tijeku svojega očovječenja i osobljenja (167-168).

Uz liječnika i medicinsko osoblje potrebno je da u liječenju sudjeluju i pomoćne službe (169-170; 201).

Presadivanje organa dolazi u obzir tek nakon kliničke smrti davatelja (171).

Nakon ovih veoma konkretnih smjernica u pojedinim slučajevima od čovječjeg začeca do smrti, autor ističe ljudsku razumnost, osobnost, dostojanstvo i kako treba s poštovanjem pristupiti svakom čovjeku (173-191).

U daljnjem razmišljanju posebno se zaustavlja na osobi liječnika, na zajednici liječnika i na pacijentu. Pri tome posebno, uz znanje, ističe i potrebu posjedovanja dobrote. To su dvije sastavnice koje se ne dadu dijeliti (204-211). Suvremena pak medikacija obično se obavlja u većim ili manjim timovima, te je potreban i smisao i duh zajedništva u medicinskom timu (212-214). Liječnik treba imati moć empatije, uživljanja u stanje bolesnika, da bi mu mogao pristupiti i pružiti pomoć duševnu i tjelesnu. To vrijedi i za sve medicinsko osoblje (214-219).

U četvrtom dijelu autor raspravlja o etici i praksi, naime kako primijeniti načela etike u konkretnu životnu praksu. U tom smislu govori o raznim osobinama ljudske osobe u tjelesnom i duševnom vidu i što je potrebno postići da ona djeluje u punom i cjelovitom zdravlju. Tu autor iznosi kratak pregled o temperamentu osobe i o izgradnji karaktera. To je zapravo dosljednost, poštenje, čestitost

(223-233). Nadalje je riječ o stožernim krepostima, potrebnima svakoj osobi (razboritost, pravednost, jakost i umjerenost), i posebno ističe neke suvremene kreposti (odgovornost, tolerancija, uljudnost, susretljivost, komunikativnost i dijalog, humanost i solidarnost, sabranost i dr. 233-239). Govori i o osjećajima i strastima koje su snažne energije u čovjeku. Njima treba naučiti gospodariti i oplemeniti ih. One mogu biti prave "hidroelektrane" za ljudski život. To su ljubav ili mržnja, radost ili tuga, sebičnost ili samilost, nada ili strah, zadovoljstvo ili ljutnja, zanos ili frustracija, i druge. Ljubav je kraljica svih emocija (239-244). Za rast ljudske osobe potrebna je trajna borba protiv zlih sklonosti, zlih čina i zlih navika. Imamo sedam glavnih mana: oholost, škrtoš, lakomost, bludnost, zavist, srdžba i lijenost (244-251). Život jedne osobe u trajnom je nastojanju za savršenošću, te stoga nastoji pobijediti zle sklonosti u sebi i rasti u kreposnom životu. Dinamika rasta osobe je u moralnom preporodu, u pobjedi dobra. To je postupni put uspona: put čišćenja, popravka i preporoda. Na tom putu potrebna su nam i određena pomoćna sredstva i pomoć određenih osoba (roditelji, odgojitelji, učitelji, prijatelji, savjetnici, terapeuti, svećenici, odnosno visoko moralne osobe (251-255). Ovdje imamo mali traktat o odgoju osobe.

U bit ljudskog života spada i njegov odnos prema ljudskoj zajednici, što je socijalna etika ili društveno ćudoređe. Društvo je naime zajednica ljudi koju vežu zajednički ciljevi, dobra, vrednote, interesi i potrebe. Te zajednice mogu biti primarne (kao obitelj), sekundarne (naselje, grad, općina, škola, župa) i tercijarne (narod, države, OUN, Crkva). Mogu biti veće ili manje, povremene ili stalne, kulturne, vjerske, profesionalne i dr. Da bi se unutar društva osigurali rad i pravda, dolazi do društvenog auktoriteta ili vlasti, do države. Društveni moral nam je mjerilo onoga što je u društvu pošteno. Cilj pak svakog društva je zajedničko dobro. Javni moral je najveće zajedničko dobro. Ozdravljenje društava mora se ostvariti na tri razine: a) na razini osobne čestitosti svakog člana društva; b) na razini stvaranja zajedništva u duhu bratstva, slobode, jednakosti i pravdoljublja; c) na izgradnji zdravih i pravednih društvenih struktura (256-262).

U daljnjem razmišljanju autor se osvrće na obiteljski život koji je od presudne važnosti za život društva. Obitelj je naime izvorna, primarna i naravna stanica ljudskog društva. Ona je kolijevka života i kolijevka morala (263-270). Zatim govori o profesionalnim dužnostima pojedinca u društvu (270-278).

Svi članovi društvene zajednice imaju i obveze prema toj zajednici, kao što i ona ima prema njima: prema svome gradu, općini, državi (278-282).

Ljudski život bitno je zajedništvo s drugim ljudima: a) kao suživot (obitelj, manje ili veće zajednice, društva); b) kao suradnja (komunikacija, solidarnost, međudjelovanje, pomaganje); c) kao susreća: u ostvarenju svih osobnih i zajedničkih moralnih dobara ujedno se ostvaruje i vrhunac sreće i ugone. Na razini naravnoj, to je naravna sreća, a na razini vjerničkoj, to je nadnaravna sreća, bilo sada u vremenu bilo u vječnosti (283-315).

Osvrćući se na cjelinu pripominjemo:

Prof. Bezić obrađuje teme na skolastički način. Rado se osvrće na etimologiju riječi i po njoj uvodi u sam pojam. Rado razlikuje i dijeli pojmove, da bi tako uočio i jasan međuodnos.

Pri svakom odlomku navodi literaturu koja može poslužiti za produbljenje obrađivanog pitanja.

Izlaganje iznosi u bitnim crtama, tako da ga je dosta lako slijediti, i onima koji nisu navikli toliko slijediti filozofsko razmišljanje, makar će to morati učiniti s određenim naporom.

Polazi od općeljudskih načela da bi razmišljanje bilo dostupno svim čitateljima, i onih koji nisu vjernici. Ipak, na nekim mjestima upućuje i na vjerničko razmišljanje o pojedinim pitanjima.

U pojedinim poglavljima donosi mnoštvo materijala koje treba dalje razrađivati. Život ljudski promatra cjelovito u njegovoj tjelesnoj, duševnoj i duhovnoj, naravnoj i nadnaravnoj komponenti. On upućuje i na to što sama osoba može i mora učiniti za svoje zdravlje, posebno na moralnoj razini, odgajajući sebe.

Svojom preglednošću, jasnoćom i kratkoćom može potaknuti pojedince na izgradnju svoje osobe. Medicinskom osoblju će pomoći po jasnim i konkretnim načelima medicinske etike.

U vremenima prevladavanja tehnike u medicini knjiga s pravom naglašava moralnu stranu i duhovnu pomoć pacijentu i upozorava da nije slobodno činiti pokuse s ljudskim bićem, jer je ljudski život svetinja.

Josip Marčelić